

YARATICILIK VE KÜLTÜREL BAĞLAMDA MİMARİ TASARIM SÜRECİ

*Gökçe Ketizmen ÖNAL**

Özet: Yaratıcılık birçok farklı alanda kullanılan oldukça geniş tanımları olan bir kavramdır. Kavram bazen süreç, bazen ürün ve bazen de bir tür kişilik yapısı olarak tanımlanabilmektedir. Mimari tasarım süreci bağlamında ele alındığında ise yaratıcılık; tam olarak tanımlanmamış bir alanda problemlerin ortaya çıkarılması ve daha sonra bu problemlere bilişsel mekanizmalardan faydalanılarak çözüm bulunması olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte ise tasarımcının kültürel şeması oldukça önemli bir yere sahiptir. Bireye ait kültürel (normatif kavram ve anlamlar) bileşenlerin, zihinsel süreçlerle (bilişsel şemalar) kodlanması ile oluşan kültürel şema, bireyin tasarlama eylemini ortaya çıkaran tüm sistemi ifade etmektedir. Bu bağlamda bu çalışma yaratıcı bilişsel bir süreç olan mimari tasarım ile kültürel şema kavramları arasındaki etkileşim sisteminin araştırılmasını içermektedir. Ayrıca bu çalışmanın amacı; mimari tasarım kavramını yaratıcılık ve kültürel şema bağlamında, bilişsel bir bakış açısı çerçevesinde yeniden yorumlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcılık, kültürel şema, mimari tasarım, bilişsel yaklaşım

Architectural Design Process in Creativity and Cultural Schema Context

Abstract: Creativity has broad meanings in various fields. Concept can be described sometimes as a process, sometimes product and sometimes personality. Creativity, in the light of architectural design process, is described as revealing of necessary problems in an undefined area and finding solution pursuant to cognitive mechanisms. In this process designers cultural schema have an important role. Cultural schema emerges from codification of one's cultural variables (normative concept and meanings) with thinking process (cognitive schema) and represents whole system of design process. In the light of these, this study covers investigation of interaction between cultural schema and creative cognitive design process. Furthermore the aim of this study is reinterpretation of design process in the context of creativity and cultural schema in the frame of cognitive approach.

Keywords: Creativity, cultural schema, design process, cognitive approach

1. GİRİŞ

Tasarım kavramı ile ilgili olarak birçok farklı tanım ve yaklaşım bulunmaktadır. Birçok araştırmacıya göre tasarım bir problem çözme sürecidir, bazı araştırmacılara göre kara verme, kimilerine göre ise denem-yanılma sürecidir. Ama en temel tanımı ile tasarlama bir plan ya da eskiz yapmak üzere zihinde canlandırmak, biçim vermek ya da üretilerek zihinde canlandırılan bir plan ya da bir şeydir. Bir sonucu hazırlayan adımların ortaya konulduğu zihni bir proje ya da şemadır (Bayazıt,1994). Tasarlama karşılaşılan en büyük güçlük geleceği tahmin için mevcut bilgilerden yararlanılmasıdır. Tahminlerin doğruluğu derecesinde başarılı bir sonuca ulaşılır. Tasarımcının yaptığı iş; bir düşünme eylemi olup, bunu ortaya koyduğu ürünleri diğer insanlarla paylaşması ve ürününü insanlığa ileterek yapmış olduğu tasarımın istediği noktalara ulaşmasıdır. Tasarım; problem belirleme ve çözme olarak ele alındığında, düşünme eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Ketizmen, 2000).

En temel tanımı ile tasarım bir düşünme eylemidir. Bu eylem yaratıcılığın etkisi ile tasarım ürününe dönüşür. Her tasarım süreci sonunda bir tasarım ürünü oluşur ve bu süreçte zihinsel aktivitelere işaret eder. Tasarım sürecinde problemin çözümü aşamasında etkin olan bu zihinsel aktiviteler;

* Bülten Sokak, 63/5, GOP, Ankara.

tasarımcının kültürel ve kişisel özellikleri ile ilişkilidir. Tasarımcının biyolojik-kişisel ve kültürel değişkenleri ile sosyo-grup, fiziksel çevre değişkenleri bu süreçte belirleyici bir rol oynamaktadır.

Mimari tasarım sürecinde ortaya çıkan yaratıcılık aktivitesi de temelde bilişsel bir yapıya sahiptir. Smith ve diğ.,(1995)'nin ifade ettiği gibi; yaratıcılık bireyin zihinsel aktiviteleri çerçevesinde üretme, keşfetme aşamalarını içerir. Ve bu süreç aynı zamanda sezgisel bir düşünmedir. Üretme ve keşfetmeye dayalı olan bu yaratma süreci; ön yaratıcı yapının üretilmesi, ön yaratıcı keşif ve yorumlama, yaratıcı düşüncenin üretilmesi, yaratıcı keşif ve yorumlama ve ürün geliştirilmesi aşamalarını içerir. Bu zihinsel aktiviteler ile gelişen yaratıcı sürece aynı zamanda tasarımcının sahip olduğu kişisel ve kültürel bileşenler etkindir. Diğer bir deyişle, tasarımcının sahip olduğu kişisel ve kültürel bileşenler, bireyin sahip olduğu zihinsel aktiviteler ile yorumlanır ve kodlanır. Bu süreç bireyin **kültürel şemasının** oluşmasını sağlar ve bu etkileşim sistemi tasarım sürecinin biçimlenmesini sağlar.

Mimari tasarım süreci, yaratıcılık ve kültürel şema etkileşimi ancak bilişsel bir bakış açısı çerçevesinde değerlendirildiğinde başarılı sonuçlar elde edilebilir. Bunun nedeni bu tür bir etkileşim sisteminin temelini bilgi akışının sağlandığı tasarım sürecinde zihinsel aktivitelerin irdelenmesine dayanmasıdır (Önal, 2010). Bu çalışma tasarımcının sahip olduğu kültürel ve kişisel bileşenlerin zihinsel aktivitelerle yorumlanması ve kodlanması sonucunda gelişen kültürel şema ile yaratıcı bilişsel bir süreç olarak mimari tasarım süreci arasındaki etkileşim sistemini ele alınmaktadır.

2. YARATICILIK

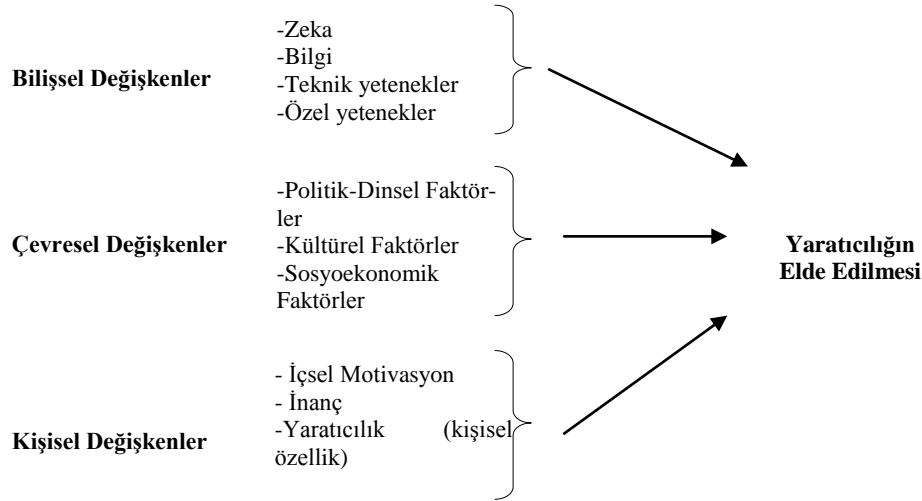
Birçok farklı alanda araştırma konusu olan yaratıcılık kavramının tanımlanmasında farklı öğelerin vurgulandığı gözlenmektedir. Bazı yazarlara göre vurgulama, verilen ürün üzerindedir, bazıları düşünme süreçlerine ağırlık verirler, bazı yazarlar da belirli bir tür kişilik yapısı üzerinde yoğunlaşırlar. Tüm bu farklı vurgulamalara karşın ortak olarak görüş birliğine varılan husus, "yeni ve alışılmamış bir şeyin ortaya konması" sürecidir. Bu süreç esnasında başkalarının izlediğinden farklı bir yol izleme, kalıpların dışına çıkma, bilinmeyene dalmaktan çekinmeme, fikirler arasındaki ilişkilerde başkalarının göremediği noktaları görebilme, yeniliklere açık olma, farklı yolları denemekten çekinmeme gibi "düşünce süreçleri" ve "kişilik özellikleri" vurgulanır (Öncü,2003) .

Stein (1953) yaratıcılığın içinde bulunduğu kültüre bağlı olarak betimlenmesi gerektiğini ileri sürer. "Yenilik" ya da " yeni olmak" , yaratıcı üretimin eskisinden farklı bir biçimde olması demektir. Var olan bilgi ya da materyal, yeni bütünleşmeler gerektirebilir, ancak aynı zaman da yeni öğeler de içermelidir. Stein, yeni bir işin yaratıcı olarak nitelendirilebilmesi için toplumsal bir grup tarafından akla uygun, yararlı ve doyurucu olarak kabul edilmiş olması gerektiğini ileri sürer. (Akt . Öncü, 1992).

San' a (1985) göre ise yaratıcı süreçleri oluşturan, sadece zihnin düşünsel yetileri değil, aynı zamanda duyumlar, duygular, imgelem gücü gibi yetiler ve bunların tümünün birbirleriyle bağlantıdır. Yaratıcı eylem, tüm bu yetileri birleştirip örgütler ve sonuçta bir buluş, bir yenilik ortaya konur.

Yaratıcılık ile ilgili olarak yapılan tanımlamalarda yaratıcı sürecin tanımlandığı da görülmektedir. Bu süreci Brewster Ghiselin (1955) yaratıcı aşama olarak ifade eder ve bu aşamayı subjektif bir yaşamda değişimin gelişmesindeki dönüşümleri olarak tarifler (Akt.:O'Neill ve Shallcross, 1994). Ghiselin'in bu tanımlamasında yaratıcılık büyümenin ve değişimin doğal aşaması olarak ifade edilmektedir. Değişim ve yaratıcılık ise algılama ile ortaya çıkar. Her birey psikolojik olarak yaratıcı bir biçimde ortaya çıkan birtakım algısal sistem ile donatılmıştır. Bu sistem sayesinde dünyayı algılar, bilgi elde edilir. Bu bilgi depolama süreci ise entegre edilmiş bir bütün oluşturabilmek için yaratıcı problem çözmenin özünü tanımlamaktadır (O'Neill ve Shallcross, 1994).

Hans J.Eysenck (1994) yaratıcılık ile ilgili yapmış olduğu araştırmalarda bilişsel, kişisel ve çevresel değişkenlerin etkili olduğundan bahsetmektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi yaratıcı ürün ve düşüncenin ortaya çıkmasında etken olan temel bileşenler 3 ana başlık altında toplanmıştır. Bilişsel değişkenler; bireyin zekâsı, bilgi düzeyi, teknik ve özel yetenekleri kapsamaktadır. Çevresel değişkenler ise politik, dinsel, kültürel sosyo ekonomik ve eğitim ile ilgili faktörler olarak ifade edilmektedir. Kişisel değişkenler ise bireyin içsel motivasyonu, inanç sistemi, yaratma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Meng, 2007). Burada bahsedilen tüm unsurlar yaratıcılıkla ilgili yapılan değerlendirmelerin bir arada tanımlanması gibi ele alınabilir. Bu değişkenler bireyin yaratıcı bir ürün tasarlanmasında yaratıcılığı tetikleyen ve besleyen özelliklerdir.

Şekil 1:
Yaratıcılığı etkileyen temel bileşenler
(Eysenck, 1994; Kahvecioğlu, 2001; Meng, 2007)

Diğer yandan yaratıcılık aktivitesinde yer alan mekanizmaların ne olduğuna ilişkin çalışmalarda iki farklı görüşün ortaya atıldığı görülmektedir. Newell ve Simon (1972) yaratıcılığın bir tür özel problem çözme davranışı olduğunu savunmaktadırlar. Diğer yandan kritik olanın problem bulma olduğunu, problem çözme olmadığını ve yaratıcılığın en zor yönünün çözümü fark etmek olduğunu savunurlar (Benami, 2002) .

Treffinger ve diğ. (2008), problem çözmeyi; bireylerin aktivitelere odaklanmayı planlama ve uygulamada tutarlı bireysel farklılıklar olarak tanımlamışlardır. Yaratıcılık ve problem çözmenin bireyin psikolojisi ile ilgili temel teorilerin, bilişsel stil oluşumu ile olan ilişkisinin öğrenme ve psikolojik özelliklere dayanan üç yönlü strüktürünü içeren bir modelden bahsetmektedirler. Bu modelle, her bir bileşenin bireyin problemleri algılamasında, seçim yapmasında, karar vermesinde ve çözüm üretmelerinde etkili olduğunu savunmaktadırlar. Aynı zamanda bu bileşenler yapısal olarak bireylerin problem çözmede ve değişimleri kontrol etmeleri için gerekli bilgiyi sağlamaktadırlar.

Bir başka görüşe göre de yaratıcılık insanın temel özelliğidir. Yaratıcı biliş; yaratıcılığın bütün insanların sahip olduğu yetenektir ve düşünme aşamasının doğal bir bölümüdür (Smith ve diğ.,1995). Tasarlanmış bir ürün yaratıcı problem çözme aşamasının bir sonucudur. Problem çözme ve yaratıcı düşünce temel olarak aynı bilişsel aktivitedir (Akın, 1984).

Temel olarak yaratıcılık bir tasarımcı ve ürün arasında ortaya çıkan bilişsel mekanizmalar ile oluşur. Bu mekanizma içerisinde bireye ait olan tüm kişisel, sosyal, kültürel ve psikolojik bileşenler etkindir. Özellikle bireyin içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortam bu bileşenlerden en önemlisidir. Çünkü sosyo-kültürel bileşenler bireyin psikolojisi ve kişilik özelliğini de içinde barındırmaktadır. Bu amaçla yaratıcılığın iyi tanımlanabilmesi için kültür ile etkileşiminin iyi tanımlanması ve anlaşılması gerekmektedir.

2.1 Yaratıcılık ve Kültür

Yaratıcılığın sosyo-kültürel ve tarihsel çevre bağlamında ele alınışını ilgilendiren çalışmalar 1980'lerde geliştirilmeye başlanmış, 1990'larda ise hız kazanmıştır. (Barron, 1988; Csikszentmihalyi, 1988, 1990, 1996, 1999; Lubart & Sternberg, 1988; Simonton, 1988, 1991, 1996; Sternberg & Lubart, 1991; Ludwig, 1992: Akt.: Rudowicz, 2003). 1960 ve 1970'lerde ise yaratıcılık ile ilgili çalışma yapan araştırmacılar kültürel pratiklerin yaratıcılığın geliştirilmesi ve ifade edilmesinde etkili olduğunu kabul etmişlerdi. Fakat genellikle bu etkinin büyüklüğünü göz ardı edilmişti. Bütün ilgilerini motivasyon, kişisel özellikler, değerler, problem çözme ve problem bulma gibi bilişsel faktörlerin ve kişisel özelliklerin yaratıcılık üzerindeki etkilerine yöneltmişlerdi (Rudowicz, 2003).

Albert (1990) yaratıcılığın, “doğal kapasite ve bireylerin kültür gibi, yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaçları olan şey “olduğundan bahsetmektedir. Albert gibi Csikszentmihalyi

(1996)'de yaratıcılığın biyolojik evrim sonucunda ortaya çıkan genetik değişimin kültürel karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Csikszentmihalyi (1999) zihinsel aktivite olarak ele alınabilecek olan yaratıcılık kavramının, bireylerin etkin olduğu sosyo-kültürel sistemlerden bağımsız düşünülmemeyeceğini savunmaktadır.

Csikszentmihalyi (1999) yaratıcılığın üç önemli gücün etkileşimi sonucu ortaya çıktığını ileri sürer. Bunlardan birincisi, fikirlerin, değerlerin ve inançların bir sonraki nesile aktarılması ve depolanmasını sağlayan *kültür*, ikincisi davranışlar, değerler ve bilginin korunmasını sağlayan *sosyal sistem*, üçüncüsü ise sosyal ve kültürel alanda değişimi sağlayan *birey*dir. Yaratıcılık kültür, birey ve sosyal sistemin etkileşiminin bir ürünüdür. Ayrıca Csikszentmihalyi (1999) yaratıcılığın zihinsel bir aşamadan ziyade kültürel ve sosyal bir fenomen olarak algılanması gerektiğini savunmaktadır.

Kültür aynı zamanda yaratıcılığı yönlendirir. Farklı kültürel, sosyal, politik ve tarihsel koşullar, bireysel aktivite alanında yaratıcılığı güçlendirir ve destekler. (Weiner, 2000; Akt.: Rudowicz, 2003).

Kültürel ve sosyal-tarihsel bağlam sadece yaratıcılığın gelişimini etkilemekle kalmaz aynı zamanda bireylerin hangi aktivitelerinin yaratıcılığın ifadesi olduğunu belirler. Rudowicz ve Hui (1998)'nin yaptıkları çalışmada, Hong Konglu Çinlilerin Kuzey Amerikalıların tersine yaratıcılık alanındaki başarıları estetik ve artistik alandan ziyade ekonomik ve politik alandadır. Böylece Hong Kongluların iyi birer iş adamı, moda tasarımcısı ve politikacı olduğunu ifade etmektedirler. Liu ve diğ. (1997)'nin yapmış olduğu çalışmada ise, Çinlilerde iyi ahlak ve sosyalliğin yaratıcılıkların önemli bir parçası olduğunu ileri sürerler. Diğer yandan Gacheru ve diğ., (1999) (Akt.: Rudowicz, 2003) Kenya'da hikaye anlatımı gibi, sözlü gelenekteki yaratıcılığın, etik kavramayı korumak için nesilden nesile aktarıldığından bahsetmektedir. Bu yüzden iyi bir hikayecinin hayal gücünün yüksek ve hikayenin etkileyici ve etik olması gereklidir.

Görüldüğü gibi yaratıcılık bireylerin içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamla etkileşim halindedir. Bireyin yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel özellikleri yaratıcılıklarının belirleyicisi konumundadır. Fakat unutulmamalıdır ki, değişen düşünce sistemi, ekonomi ve kültürel değişimler bireyleri de etkisi altına almaktadır. Böylece de bireyin yaratıcılık özellikleri de bu değişimlere paralel olarak gelişmektedir. Bu gelişim ve değişim süreci ise kişinin bilişsel şeması tarafından şekillenmektedir. Bireyin bilişsel şeması da sahip olduğu kültürel bileşenlerle etkileşim halindedir. Bu bağlamda yaratıcılık aktivitesi, bireyin sahip olduğu kültürel bileşenlerinin bilişsel şeması ile etkileşimi sonucu oluşan kültürel şeması ile birebir ilişki içerisinde. Kültürel şema kavramının tanımlanması, bu etkileşim sisteminin tariflenmesi açısından önemlidir.

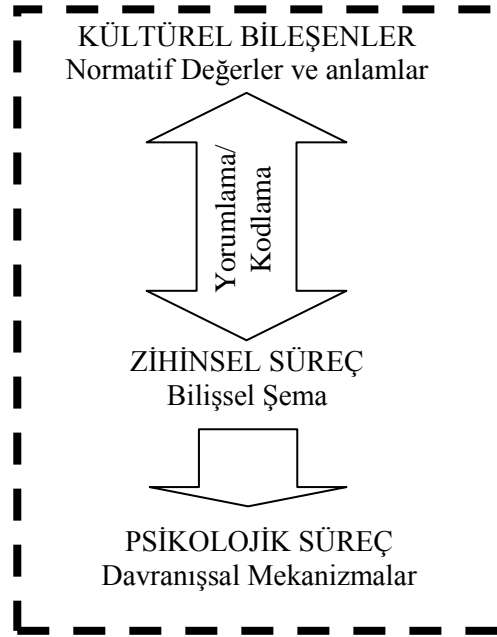
2.2 Kültürel Şema

Kültürel şemalar bilinçli varlıklar arasında bir grubun paylaştığı kültürel modellerdir (D'Andrade, 1992; Holland & Quinn, 1987; Shore, 1996: Akt. Nisbett ve Norenzayan,2002). Antropolog Roy D'Andrade (1984) kültürel şemayı bir sosyal grup tarafından paylaşılan kültürel modeller olarak tanımlamıştır. Ona göre değerler ve inançlar kültürün içine gömülmüş ve belirli bir kültüre ait üyelerin dünyayı yorumlaması ile oluşan anlamlı modellerle organize edilmiştir. Kültürel şemalar dünya ile olan iletişimde önemli bir yol gösterici olan şemaların oluşmasını sağlar. Bu şemalar ise deneyimin ve anıların yönlendirici yönleri olarak insan motivasyonu, sosyal etkileşimler ve amaçlara hizmet etmektedir (Revilla, 2008). Ayrıca Roy D'Andrade (1984) kültürel şemayı; anlama ve harekete geçmek için insanların kişisel programlarını oluşturan soyut bir model olarak tanımlamaktadır. İnsanın davranış biçimini oluşturan ve etkileyen kültürel şeması aynı zamanda onun toplumsal olarak nasıl hareket ettiğinin de kaynağını oluşturur.

Kültürel şemalar ile ilgili sorulması gereken soru; şemanın insan zihninin kültürler arası farklılığını açıklamada ve organize etmede yardımcı olurken, kültürün insanların dünyayı kavramasındaki düşünce yapılarını etkileyip etkilemediğidir. Bu alanda; kültürün fikirleri şekillendirmesi ile ilgili önemli araştırmalar Lev Vygotsky 'nin Rus Okulu ve 1971'de Alexander Luria tarafından yapılmıştır. Yaptıkları araştırmaların merkezi bilişsel aşamaların kültürel olarak kısıtlanmış, tarihsel olarak da gelişen nesnel aktivitelerde ortaya çıktığı düşüncesidir. İnsanın bilişsel gelişiminin kültürel ve tarihsel olgularla olan ilişkisini araştıran Rus Okulu, bilişsel gelişimin o grubun tarihsel ve kültürel varoluşuna dayalı olduğunu savunurlar (Nisbett ve Norenzayan, 2002).

Diğer yandan Nishida (1999) kültürel şemayı bireyin kendi kültürü ile benzer bir duruma girmesinde kullandığı benzer ve önceden aşına olduğu bilgi olarak açıklamaktadır. Aynı kültüre ait kişilerle etkileşim halindeyken veya belirli bir bilgi hakkında birçok defa görüşüldüğünde kültürel şemalar bireyin zihninde depolanır ve yaratılır (Nishida, 1999). Nishida (1999) aynı zamanda deneyimin kültürel şemaları yaratan önemli bir güç olduğundan bahsetmektedir ve insanların deneyim kazandıkça kültürel şemalarının da daha organize olduğunu ifade etmektedir. Kültürel şemayı aile, çocuk ve cinsiyet farklılıkları anlamında ele alan Reese ve diğ.(2000)'ne göre ise kültürel şemaların etkileri, fonksiyonları görünmez ve fark edilmezdir. Kültürel şemalar, bir toplumun evdeki, işyerlerindeki ve okullardaki günlük rutin yaşamları ile ortaya çıkar. Hangi aktivitelerin gerçekleştiği, hangisine değer verildiği, kimin yer alması gerektiği ve etkileşimin kuralları hep kültürel şemaların bir parçasıdır (Reese ve diğ., 2000). Aynı zamanda kültürel şemalar cinsiyet rollerini, çocuk gelişiminin anlaşılmasını ve aile içindeki rolleri de etkilemektedir.

Kültürün bilişsel sistemleri içeren bir yapıya sahip olması görüşü ile geliştirilen kültürel şema kavramı ile ilgili Roy D'Andrade (1984) yapmış olduğu çalışmalar dikkat çekicidir. Roy D'Andrade (1984) kültürel şemaları, bireyin iletişimde kullandığı bilgiyi içeren, hem bilişsel hem de bireyin kendi kültürü ile ilgili algısal ve kavramsal bilgiyi depolayan, kavramsal strüktürler olarak tarifler. Bu yaklaşımlara dayanarak bireyin hem kültürel, hem sosyal hem de bilişsel özelliklerinin bir arada olduğu ve bu etkileşim sistemine de deneyimin önemli etkileri olduğu ifade edilebilir. Ama burada önemli olan nokta bireyin kültürel değerlerinin yanında psikolojik değerleridir. Bu değerler ile normatif kültürel değerlerinin oluşturduğu kültürel özelliklerin bireyin zihinsel süreci ile kodlanması kültürel şemanın ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Şekil 2).

Şekil 2:
Kültürel sema etkileşim sistemi (Önal,2010)

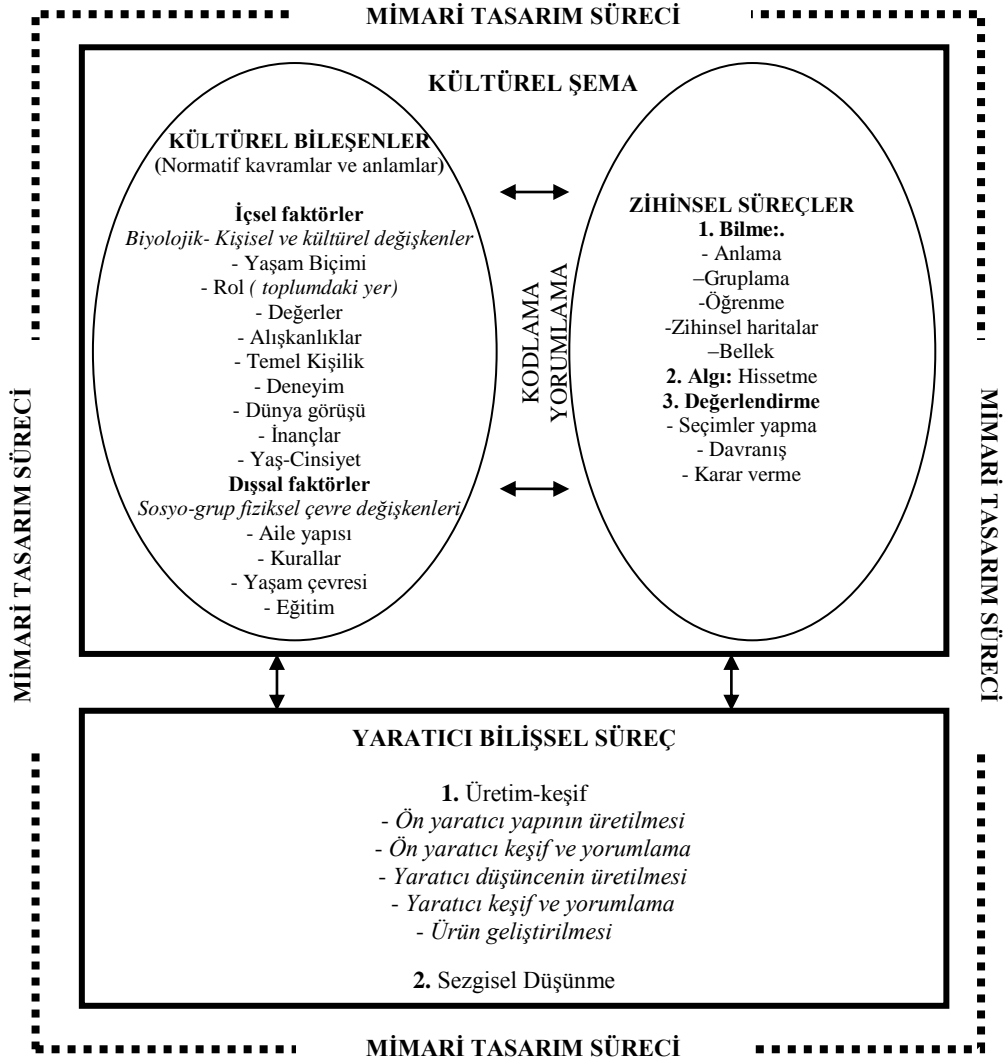
Kültürel şema bireyin sahip olduğu normatif değerler ve anlamların zihinsel süreçlerle kodlanıp yorumlanması ve bu sürecin psikolojik sürece dönüşmesini tariflemektedir (Önal, 2010). Buradaki zihinsel süreçlerin temeli bilişeye dayalıdır. Biliş, temelde “bilginin anlaşılması veya farkındalığı”dır (Guilford, 1968). Bu anlama ve farkındalık süreci de algılama, bilişim ve değerlendirmelerden oluşur. Bu üç süreç birbirini izleyen süreçler olarak görünmese de gerçekte aralarında bir girişim vardır ve bir süreklilik içinde birbirlerini izlemektedir (Turgut, 1990). Algılama; çevrenin doğrudan duyularla hissedilmesi, bilme; çevrenin algılanmış biçiminin zihinde bilinmesi, anlaşılması, gruplandırılması, öğrenilmesi ve zihinsel haritalar haline getirilmesi, değerlendirme; çevrenin niteliklerinin algılanması sonunda belirli seçimler yapma, davranışlarda bulunma ve belirli karar verme süreci olarak tanımlanmaktadır (Turgut, 1992). Bu süreç bireyin zihinsel aktivitelerini ifade etmektedir. Bireyin sahip olduğu kültürel bileşenler bu anlama ve farkındalık sürecinden geçerek yeni bir bilgiye dönüşür. Bu da kültü-

rel şemayı ifade etmektedir. Yorumlanan ve kodlanan bu bilgi temelde tasarım bilgisi olarak ortaya çıkar.

Sonuç olarak Roy D'Andrade (1984) 'de belirttiği gibi kültürel şemalar; bireyin iletişimde kullandığı bilgiyi içeren hem bilişsel hem de bireyin kendi kültürü ile ilgili algısal ve kavramsal bilgiyi depolayan kavramsal strüktürlerdir. Bu strüktürlerde bireyin gerçekte tasarım bilgisinin kaynağıdır. Yani tasarım bilgisi bireyin kültürel şemasının bir yansımasıdır. Kültürel şemadan bağımsız bir tasarım bilgisinden bahsetmek de mümkün değildir.

3. YARATICILIK KÜLTÜREL ŞEMA VE MİMARİ TASARIM-ETKİLEŞİM SİSTEMİ

Bu çalışmada mimari tasarım süreci, yaratıcı bilişsel bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Tasarım sürecinin tanımlanabilmesi yaratıcılık aktivitesinin bileşenlerinin tariflenmesi ile doğru orantılıdır. Ve bu süreç en temel anlamıyla, tasarımcının sahip olduğu normatif kültürel değerlerin zihinsel süreçlerle yorumlanması ile oluşan kültürel şemasının, yaratıcı bilişsel bir süreç ile etkileşimi sonucunda oluşur. Bu karşılıklı etkileşim her bir tasarımcı için farklı tasarım ürünün ortaya çıkmasının en temel nedeni olarak kabul edilebilir. Şekil 3'de de görüldüğü gibi tasarımcının sahip olduğu kültürel bileşenler iki grupta toplanmaktadır.

Şekil 3:
Yaratıcılık-Kültürel Şema, Mimari tasarım süreci etkileşim sistemi

İlk grupta içsel bileşenler yani biyolojik-kişisel ve kültürel değişkenler: kişinin yaşam biçimi, rol (toplumdaki yeri), sahip olduğu değerler ve alışkanlıkları, temel kişiliği, deneyimleri, dünya görüşü ve inançları, yaşı ve cinsiyeti ile ikinci gruptaki dışsal kültürel bileşenler yani sosyo-grup fiziksel çevre değişkenleri: aile yapısı, yaşadığı topluma ait kuralları, yaşam çevresi ve eğitim düzeyidir. Tüm bu bileşenler bireyi birey yapan özelliklerdir ve tasarlama bilgisinin de kaynağını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, bireyin yaratma bilgisinin de temel bileşenleri olarak değerlendirilebilir.

Tasarlama eylemi de bu yaratma bilgisinin kullanıldığı bilişsel bir süreçtir. Yaratıcı süreç temel olarak yaratıcı düşüncenin üretilmesi, bu düşüncenin yorumlanması, keşfedilmesi ve ürünün geliştirilmesidir. Bu aşamalar temel olarak ilk tasarım problemine karşılık geliştirilen yaratıcı süreç adımlarını tariflemektedir. Bu bilişsel tasarım süreci, zihinsel aktiviteleri ifade ederken diğer yandan yaratıcı bir etkileşimi de ifade etmektedir.

Bütün sistem elemanları birbirleri ile bağımlı olabilecek biçimde sistemin tümü mimari tasarım sürecidir. Tasarım süreci, şekil 3'de de şematize edildiği gibi temelde kültürel şema ve yaratıcı bilişsel süreçle etkileşim halindedir. Tasarımcının bilişsel şeması ile yorumlanan temel kültürel anlam ve değerlerinin, yaratıcı bilişsel süreç ile etkileşimi tasarlama eyleminin kaynağını oluşturmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışma; tasarım sürecinin oluşmasında etkin olan değişkenlerin bilişsel bir bakış açısı çerçevesinde değerlendirmesini kapsamaktadır. Tasarımcıya ait olan normatif anlam ve kavramların kendi bilişsel şeması ile yorumlanması ve kodlanması sonucunda oluşan bilginin, tasarım sürecinde ortaya çıkan yaratıcılık aktivitesi ile etkileşimi de tasarlama eylemini oluşturur.

Bilginin kodlandığı ve dönüştüğü bilişsel bir sistem olarak kabul edilen yaratıcı problem çözme süreci, aynı zamanda da sezgisel bir düşünme aşaması olarak değerlendirilmiştir. Süreç ile birey arasındaki etkileşim, bireyin sahip olduğu kültürel şema ile ilgilidir. Bu amaçla da kültürel şema, bireyin sahip olduğu normatif anlam ve değerlerin bilişsel bir süreçle kodlanması, bu kodlama sonucunda da davranışsal mekanizmaların ortaya çıktığı bir sistem olarak ele alınmıştır. Buradaki en önemli nokta ise bu sistem sonucunda bireyin tasarlama bilgisinin ortaya çıkmasıdır.

Çalışmada anlatılan süreç ve birey (tasarımcı) arasındaki etkileşim, tasarım sürecinde ortaya çıkan zihinsel aktivitelerin çözümlenebilmesinde yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Kültürel şema bu sistem içerisinde tasarım ürününde bir etken olarak görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, mimari tasarım süreci ile kültürel şema-yaratıcılık kavramı arasındaki etkileşimin bilişsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi açısından bilimsel katkı sağlaması amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR:

1. Akın, Ö. (1984) *Psychology of Architectural Design*, London: Pion.
2. Albert, R.S. (1990) Real-world creativity and eminence: an enduring relationship, *Creativity Research Journal*, 3(1), 1-5.
3. Bayazit, N. (1994) *Endüstri ürünlerinde ve mimarlıkta tasarlama metodlarına giriş*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, Türkiye.
4. Benami, O., A. (2002) Cognitive Approach to Creative Conceptual Design, *PhD Thesis*, University of Southern California, Faculty of Graduate School, USA.
5. Csikszentmihalyi, M. (1996) *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Collins.
6. Csikszentmihalyi, M. (1999). Implications of a systems perspective for the study of creativity. in *Handbook of Creativity*, Eds. R.J.Sternberg, Cambridge: Cambridge University Press.
7. D'Andrade, R.G. (1984) Cultural meaning systems, in *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion*, Eds. R. A. Shweder & R. LeVine, Cambridge, UK: Cambridge University Press., 88-119.
8. Eysenck, H.J. (1994) The Measurement of Creativity, in *Dimensions of Creativity*, Eds. Margaret A. Borden, MIT Press, Cambridge, 199-242.
9. Gelman, R., Maccoby, E. ve LeVine, R. (1982) Commentary, in *The Concept of Development: The Minnesota Symposia on Child Psychology Volume 15*, Eds. Collins A.W., Lawrence Erlbaum Associates Inc. Publishers, USA.145-167.

10. Guilford, J. P.(1968) *Intelligence, Creativity, and their Educational Implications*, San Diego, CA: Robert R. Knapp, Publisher.
11. Kahvecioğlu, N.P. (2001) Mimari Tasarım Eğitiminde Bilgi ve Yaratıcılık, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
12. Liu, P.Z., Wang, Z.X. & Liu, C.C. (1997) Beijing Hua Luogeng School: a cradle for gifted children. in *Maximizing Potential: lengthening and strengthening our stride*, J. Chan, R. Li & J. Spinks (Eds), Proceedings of the 11th World Conference on Gifted and Talented Children. Hong Kong:University of Hong Kong, Social Sciences Research Centre.
13. Meng, L., (2007) A Left-Brain Exploration of Consumer Creativity: Creative Thinking, Product Evaluation and Cultural Differences, *Phd Thesis*, Graduate School of the University of Minnesota.
14. Newell, A. ve Simon H.A. (1972) *Human Problem Solving*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs NJ.
15. Nisbett, R.E ve Norenzayan, A.(2002) Culture and Cognition, in *Stevens' Handbook of Experimental Psychology*, Eds. D. L. Medin, John Wiley ve Sons, Inc., <http://wwwpersonal.umich.edu/~nisbett/cultcog2.pdf>, alındığı tarih 10.07.2009.
16. Nishida, H. (1999) Cultural Schema Theory, in *Theorizing About Intercultural Communication*, Eds. W.B. Gudykunst, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 401-418.
17. O'Neill, S. ve Shallcross, D. (1994) Sensational Thinking: A Teaching/ Learning Model for Creativity, *The Journal of Creative Behavior*, 28(2), 75-88.
18. Önal, Ketizmen G. (2010) Mimari Tasarım Eğitiminde Öğrenciye Ait Kültürel Şemanın Tasarım Sürecindeki Etkilerinin Araştırılmasında Kullanılacak Bir Yöntem, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
19. Öncü, T. (1992) Yaratıcılığın Betimlenmesi ve Yaratıcılık Üzerine Çevresel Etkiler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, No.14, 255-264.
20. Öncü, T. (2003) Torrance Yaratıcı Düşünme Testleri-Şekil Testi Aracılığıyla 12-14 Yaşları Arasındaki Çocukların Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43, 1 ,2003: 221-237.
21. Reese, L., Kroesen, K. ve Gallimore, R. (2000) Agency and School Performance among Urban Latino Youth, in *Resilience Across Contexts, Family Work, Culture and Community*, Eds. Taylor, R. D. ve Wand M.C., Lawrence Erlbaum Associates Ltd.,USA, 295-332.
22. Revilla, M.E. (2008) Relationships Between Cognitive Complexity, Cultural Schemas and Intrafamilial Acculturative Stress in *Latina Immigrants*, *Doctor of Philosophy in Psychology*, Fielding Graduate University.
23. Rudowicz, E.,(2003) Creativity and Culture: a two way interaction, *Scandinavian Journal of Educational Research*,Vol. 47, No. 3
24. Rudowicz, E. and Hui, A. (1998). Hong Kong Chinese people's views of Creativity, *Gifted Education International*, 13(2), 159-174.
25. Runco, M. A. (2007). To understand is to create: An epistemological perspective on human nature and personal creativity, in *Everyday creativity and new views of human nature: Psychological, social, and spiritual perspectives*, Eds. Richards, R., Washington, DC: American Psychological Association, 91-107.
26. Smith S.M., Ward T.B. ve Finke R.A. (1995) *Creative Cognition Approach*, MIT Press, Cambridge, London.
27. Treffinger, D.J., Selby, E. C. ve Isaksen, S.G. (2008) Understanding individual problem-solving style: A key to learning and applying creative problem solving , *Learning and individual Differences*, 18(4), 390-401.
28. Turgut, H.(1990) Kültür-davranış mekan etkileşiminin saptanmasında kullanılabilecek bir yöntem, *Doktora Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
29. Turgut, H. (1992) *Çevre ve Kültür Çalışmaları Ders Notları*, İstanbul.

Makale 22.06.2011 tarihinde alınmış, 25.12.2011 tarihinde düzeltilmiş, 28.12.2011 tarihinde kabul edilmiştir.

İletişim Yazarı: G.K.Önal (gokceonal07@gmail.com).